

<https://doi.org/10.52387/1811-5470.2022.3.09>
 CZU: 373.3.015

EFICIENTIZAREA COMUNICĂRII VERBALE ȘI A RELAȚIILOR INTERPERSONALE LA COPIII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ

Svetlana TOLSTAIA,
doctor, conferențiar universitar,
 Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID iD: 0000-0002-0985-6142

Maria ROȘCA, *doctorandă,*
 Școala doctorală Științe sociale și ale educației,
 Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID iD: 0000-0002-3744-4110

Rezumat. În acest articol sunt expuse design-ul și metodologia demersului formativ, prezentate și analizate rezultatele aplicării programului de intervenție psihologică, orientat spre eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Cuvinte-cheie: comunicarea verbală, relații interpersonale, vârsta școlară mică, intervenție psihologică, eficientizarea comunicării interpersonale.

IMPROVING VERBAL COMMUNICATION AND INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN YOUNG SCHOOL-AGE CHILDREN

Summary. In this article, the design and methodology of the formative approach is exposed, the results of the application of the psychological intervention program, oriented towards the efficiency of interpersonal communication in children of small school age, are presented and analyzed.

Keywords: verbal communication, interpersonal relationships, early school age, psychological intervention program, efficiency of interpersonal communication.

Comunicarea interpersonală este o nevoie inerentă pentru realizarea deplină și valoroasă a potențialului uman. Savanții explică conceptul de comunicare ca fiind o „categorie specifică a activității umane, căreia îi revine rolul principal în stabilirea, dezvoltarea și perpetuarea relațiilor dintre persoane în diverse medii” [1, p. 10]. Această realitate solicită psihologiei contemporane trasarea și realizarea sigură a unui nou scop: eficientizarea comunicării interpersonale. Totodată, eficiența comunicării este funcție a nivelului de dezvoltare a competențelor de comunicare ale persoanelor care comunică. În această ordine de idei, comunicarea interpersonală poate fi eficientizată prin identificarea și implementarea unor repere teoretice și aplicative. Formarea competențelor de comunicare interpersonală începe timpuriu, având la fiecare vârstă specificul său. Dezvoltarea competențelor de comunicare este un proces de complexitate deosebită [3, 13], în special la vârsta școlară mică - vârstă care coincide cu in-

tegrarea socială a copilului într-un grup organizat, comunicării revenindu-i un rol major în relaționarea cu cei din jur [7]. Comunicarea interpersonală mediază și relaționarea interpersonală. Cercetătorii din domeniu afirmă că relațiile interpersonale se stabilesc și evoluează în baza fondului comunicării interpersonale dintre oameni, tratându-le ca alianțe psihologice conștiente și directe dintre oameni [2, 6, 12]. Relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică se formează și se dezvoltă în baza particularităților individuale, precum și în baza tipurilor de relaționare, internalizate și învățate din familie [7] și din mediul școlar [5, 11].

Cu toate acestea, problematica abordată cu referire la vârsta școlară mică se dovedește a fi mai puțin studiată. În această perioadă de vârstă nevoia de comunicare crește semnificativ, în corespundere cu cerințele activităților educaționale, extinderea contactelor sociale, participarea mai intensă a copiilor la activități comune. În acest sens, prezenta cerceta-

re capătă o deosebită actualitate și importanță aplicativă, având ca scop elaborarea, implementarea și evaluarea eficienței unui program de intervenție psihologică în vederea eficientizării comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică.

Metodologia programului formativ

În realizarea Programului de intervenție psihologică ne-am bazat pe principiile abordării cultural-istorice (Л.С. Выготский; В.В. Давыдов; А.Н. Леонтьев; Д.Б. Эльконин), pe principiul individualizării, expus în psihologia analitică (C.Jung), pe concepțiile psihologiei umaniste (C.Rogers), pe ideile nevoii de autoactualizare (A.Maslow), pe teoria interacționistă de dezvoltare a eul-ui în relațiile interpersonale (Ch.Cooley, G.Mead), pe ideile autorilor din Republica Moldova cu privire la dezvoltarea personală și imaginea de sine (I.Racu, A.Bolboceanu, L.Cuznețov, S.Rusnac, O.Paladi, S.Tolstaia). În conformitate cu aceste viziuni, în cadrul Programului de intervenție psihologică au fost aplicate metode și tehnici care au contribuit la dezvoltarea cunoașterii de sine, la conștientizarea propriei individualități și a experienței subiective unice.

Obiectivele programului de intervenție psihologică vizează: dezvoltarea competențelor de comunicare eficientă cu adulții și semenii; stimularea dorinței de autocunoaștere și înțelegere a lumii sale interioare; formarea competențelor de relaționare interpersonală, bazate pe înțelegerea și analiza conduitelor proprii și ale semenilor.

Conform rezultatelor de la etapa de constatare, copiii care au obținut rezultate sub medie la metod «Capacitatea de a construi un dialog» (А.М. Щетинина) și metoda proiectivă (René Gilles) [10] au fost invitați să participe la ședințele din program. Grupul experimental de copii din clasa I era format din 9 copii. Experimentul formativ, funcționarea grupului de consiliere și formare are loc în baza următoarelor condiții: locul, timpul preconizat și modul de desfășurare a ședințelor. Instituția de învățământ unde a avut loc experimentul formativ – „Gimnaziul „Alexei Mateevici”, localitatea Răuțel, r-nul Fălești.

Programul de intervenție psihologică a cuprins 20 de ședințe, durata unei ședințe fiind de 45 minute.

Programul de intervenție psihologică s-a desfășurat în trei etape:

1. *Etapa orientativ-psihodiagnostică* (2 ședințe). Obiectivele principale ale acestei etape au vizat: prezentările copiilor, comunicarea așteptărilor, formarea coeziunii grupului, elaborarea normelor de grup, motivarea participării copiilor la ședințe, stimularea competențelor și resurse-

lor comunicative ale copiilor. Activitățile preconizate au urmărit scopul de a spori și a stimula comunicarea interpersonală, cunoașterea sinei, înțelegerea și consolidarea conceptului *Eu*, cunoașterea și acceptarea celorlalți, coeziunea grupului, inițierea conversațiilor și a exprimării libere, spontane și sincere [4].

2. *Etapa principală* (16 ședințe). Această etapă a avut drept scop formarea și dezvoltarea unor competențe și abilități de comunicare eficientă cu semenii prin dezvoltarea competenței și a abilităților de a asculta, a conlucra, a interacționa asertiv cu adulții și semenii.

La această etapă au fost realizate activități orientate spre:

- antrenarea competențelor sociale prin exersarea competențelor de comunicare eficientă cu adulții și semenii; prin atingerea unui anumit nivel de armonie în privința gândurilor, emoțiilor și comportamentelor; prin gestionarea emoțiilor negative;
 - formarea abilităților de acceptare a feedback-ului, de conștientizare a calităților personale și ale semenilor; de acceptare a limitelor și de menținere a stărilor de bine și confort psihologic;
 - dezvoltarea competențelor de relaționare interpersonală prin înțelegerea și analiza conduitelor proprii și a conduitelor semenilor; prin extinderea flexibilității conduitelor, prin dezvoltarea capacităților de modificare a comportamentelor nefuncționale și de înlocuirea lor cu modele de conduită funcțională; prin exersarea capacității de a se adapta la cerințele de acasă, de la școală și din societate [4, 8, 14].
3. *Etapa finală* (2 ședințe). Conținutul principal al acestei etape prevede rezumarea activității, stabilirea unor bilanțuri, integrarea informației obținute.

După efectuarea retestării cu ajutorul metodei *Capacitatea de a construi un dialog* (după А.М. Щетинина) și prelucrarea datelor, am comparat rezultatele obținute de școlarii mici la testare (testarea de constatare) cu rezultatele obținute de școlarii mici la retestare.

Potrivit rezultatelor testării, copiii din grupul experimental (cu nivel scăzut al comunicării verbale) au obținut o medie generală de 12,3 puncte corespunzătoare nivelului scăzut de comunicare verbală. Iar la etapa de retestare media generală a acestora a crescut cu 4,3 puncte, acumulând o medie generală de 16,6 puncte, care îi plasează la un nivel mediu de comunicare verbală. Rezultatele statistice semnificative sunt prezentate în tabelul 1.

Tabelul 1. Diferențele privind caracteristicile comunicării verbale
(grupul experimental, clasa I, test-retest)

Scale	t-Student	Pragul de semnificație
Competența de a asculta	-0,439	0,33
Competența de a conlucra	-5,164	0,00
Competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului	-1,458	0,40
Competența de a contacta cu maturii	-2,39	0,013
Competența de a contacta cu colegii	-1,45	0,15
Competența de a răspunde la întrebări	-5,164	0,00
Competența de a pune întrebări pe parcursul dialogului	-4,183	0,00
Competența de a intra în dialog în momentul oportun	-3,987	0,01
Competența de a finaliza conversația	-3,714	0,01

Scala *competența de a conlucra*. Inițial, capacitatea de a conlucra a copiilor din grupul experimental era slab dezvoltată: în activitățile în perechi și de grup nu se ghidau de criteriile sau condițiile activităților, de regulile comune ale clasei, nu știau să empatizeze, să se acomodeze la ritmul de lucru al colegilor, să cedeze, să coopereze pozitiv pentru a realiza activitățile; nu știau să fie atenți, flexibili și sensibili în colaborarea cu semenii; nu puteau să redea prin cuvinte ceea ce gândeau, simțeau și intenționau, ceea ce activa comportamente de autoapărare, refuz sau evitare. Însă, datorită faptului că pe parcursul procesului instructiv-educativ copiii au crescut și gândirea lor s-a dezvoltat, dar și faptului că realizau în comun activitățile din cadrul programului de intervenție psihologică, capacitatea lor de a conlucra a început să se dezvolte. Astfel, rezultatele retestării ne-au arătat că copiii au învățat să comunice interpersonal eficient, să colaboreze, să se implice și să participe în activitățile efectuate în comun cu semenii. În urma analizei statistice comparative a rezultatelor testării cu rezultatele retestării am obținut diferențe semnificative la această scală ($t=-5,164$; $p=0,00$).

Scala *competența de a răspunde la întrebări*. Rezultatele testării atestă că la copiii din grupul experimental competența de a răspunde la întrebări este slab dezvoltată: aceștia răspund la întrebări doar fiind stimulați de adulți și semenii sau în baza unui reper scris ori dacă li se oferă unele sugestii pentru ca să ajungă la sau să găsească răspunsul adecvat. În cadrul activităților din program copiii din grupul experimental au învățat să răspundă la întrebări în situații de comunicare cu semenii. Rezultatele retestării denotă că copiii din grupul experimental au învățat să răspundă la întrebări cu privire la îndeplinirea activităților, la ocupații, opinii, idei, sentimente

experimentate. Astfel, la această scală s-au obținut următorii indici statistici: ($t=-5,164$; $p=0,00$).

Scala *competența de a pune întrebări* este legată de curiozitatea înăscută a copiilor, care, în mod normal, este stimulată și dezvoltată de către adulți. La majoritatea copiilor din grupul experimental curiozitatea și dorința de a învăța lipsește sau este refulată, inhibată. „Inhibițiile în învățare, la fel ca inhibițiile în joc, pot să aibă toate gradele de intensitate și toate tipurile de forme, cum ar fi indolența, lipsa de interes, antipatia puternică față de anumite discipline de studiu și obiceiul caracteristic de a refuza efectuarea temelor până-n ultimul moment și chiar atunci numai ca răspuns la presiuni” [9, p.164-165]. Pe parcursul activităților am stimulat curiozitatea copiilor, adresându-le întrebări și invitându-i să exploreze contextul situațiilor de comunicare interpersonală, felul de a fi al interlocutorilor, conduitele personale, precum și opiniile, emoțiile adulților și ale semenilor. Astfel, rezultatele retestării ne-au arătat îmbunătățiri ale competențelor menționate: în comunicarea cu copiii majoritatea celor din grupul experimental formulau atât răspunsuri, cât și întrebări mai elaborate, exprimându-se mai clar și mai elocvent. Aceste particularități ale dezvoltării competenței de a pune întrebări s-au obținut și la compararea rezultatelor testării cu rezultatele retestării: ($t=-4,183$; $p=0,00$).

Scala *competența de a intra în dialog în momentul oportun*. Rezultatele testării arată că copiii din grupul experimental nu aveau dezvoltată competența de a se alătura comunicării interpersonale prin modalități potrivite: fie erau pasivi, fie întrerupeau activitatea semenilor, fie se izolau. Implicarea în activitățile din program le-au format copiilor din grupul experimental competența de a se ajusta comunicării interpersonale, dialogului și colegilor. Potrivit rezul-

tatelor retestării, copiii din grupul experimental au învățat să solicite acordul semenilor înainte de a se alătura activității, au învățat să se implice și în activitate, și să o îmbunătățească prin cooperarea cu semenii. Analiza statistică confirmă aceste schimbări: coeficientul t-Student ($t=-3,987$; $p\leq 0,01$).

Scala *competența de a finaliza conversația*. Rezultatele testării arată că copiii din grupul experimental aveau slab dezvoltate competențele de a finaliza conversația. În cadrul programului de intervenție psihologică copiii din grupul experimental au învățat în baza comunicării interpersonale să generalizeze esența unei conversații, să formuleze concluzii simple și să utilizeze formule de politețe pentru încheierea unei conversații. Diferențe statistice semnificative la scala Competența de a finaliza conversația este ($t=-3,714$; $p\leq 0,01$).

Rezultatele retestării denotă tendințe spre îmbunătățire la scala *competența de a asculta*: copiii au învățat să asculte mai activ, să aștepte, să nu întrerupă comunicările semenilor, să păstreze tăcerea în comunicare atunci când este potrivit acest fapt; la scala *competența de a deține vorbirea fluentă în stabilirea contactului* copiii au învățat să inițieze, mențină s-au să încheie în mod potrivit comunicările interpersonale; la scala *competența de a contacta cu maturii* copiii au învățat să-și exprime opiniile, ideile în conversație cu adulții, au exersat conceptualizarea sentimentelor pozitive și negative, au învățat să ofere și să primească ajutor, să stabilească limite, să spună „nu”; la scala *competența de a contacta cu colegii* copiii au identificat rețeaua lor de relații interpersonale de încredere, au învățat să contacteze mai bine cu colegii, au învățat modalități de a socializa în mod asertiv și de a coopera pentru identificarea unui compromis, copiii au învățat modalități de încheiere a comunicării. Diferențe statistice semnificative la aceste scale nu s-au obținut.

În continuare prezentăm rezultatele statistice semnificative pentru *metoda proiectivă René Gilles* (tabelul 2).

Scala *relațiile cu prietenii*. La testare, copiii din grupul experimental s-au încadrat în norma standard de 0-21% cu un procentaj de 66,6%, iar la retestare - cu un procentaj de 33,3%. În clasa I acești copii erau mai sociabili și mai deschiși spre interacțiunea cu toți colegii din clasă. Ei se apreciau mai mult în baza aspectului fizic și a competențelor de joc, decât în baza competențelor școlare sau a anumitor particularități, trăsături de caracter, calități morale. La retestare numărul copiilor care s-au încadrat în norma standard a scăzut. Pe parcursul programului toți copii din grupul experimental au învățat să asculte cu răbdare, să fie amabili, să conlucreze cu semenii, au exersat activități de comunicare asertivă și de interacțiune constructivă cu semenii, însă îmbunătățirile ar fi fost necesar să fie întărite, iar competențele formate să fie implementate de copii în relațiile cu adulții și semenii din afara școlii. Influențele pozitive ale programului se regăsesc în indicii statistici la compararea rezultatelor testării cu rezultatele retestării, anume: $t=-4,405$; $p\leq 0,00$.

Scala *tendință spre dominare*. La testare, copiii din grupul experimental s-au încadrat în norma-standard de 16-32% cu un procentaj de 33,3%. De menționat că și la retestare ei au acumulat același procentaj - de 33,3%. Numărul copiilor care s-au încadrat în norma-standard nu s-a schimbat. Majoritatea copiilor din grupul experimental nu reușeau să interacționeze asertiv și tacticos. În cadrul programului aceștia au exersat autocontrolul conduitei, substituirea gândurilor negative cu gânduri pozitive și inhibarea pentru moment sau exprimarea în cuvinte adecvate a emoțiilor negative. La etapa de retestare copiii au dat dovadă de îmbunătățiri în ce privește autoreglarea conduitei, organizarea lucrurilor proprii; modul de relaționare pozitivă cu semenii, acceptarea opiniilor diferite, conformarea la regulile clasei etc. Indicii statistici obținuți la această scală confirmă unele tendințe pozitive: $t=2,469$; $p\leq 0,05$.

Tabelul 2. Diferențele privind caracteristicile relațiilor interpersonale (grupul experimental, clasa I, test-retest)

Scale	t-Student	Pragul de semnificație
Relațiile cu prietenii	-4,405	0,00
Tendință spre dominare	-2,469	0,01
Comunicabilitate	-3,986	0,01
Izolarea	-1,93a6	0,15
Comportament social adecvat	-14,03	0,00

Scala comunicabilitate. La testare copiii din grupul experimental nu s-au încadrat în norma-standard de 20-30%. La etapa de retestare copiii s-au încadrat în această normă la nivel minim. Cu toate că au depășit norma scalei, în activitățile din program copiii din grupul experimental au exersat ascultarea activă și comunicarea asertivă și eficientă, însă este necesar ca aceste noi tipuri de comunicare să fie menținute și exersate, astfel încât să devină o deprindere și o obișnuință ce persistă în timp. Comparând rezultatele testării cu rezultatele retestării, la această scală s-au obținut diferențe statistice semnificative $t=-3,986$; $p\leq 0,01$.

Scala izolare. La testare copiii din grupul experimental nu s-au încadrat în norma standard de 0-17%, ci au depășit-o. La fel și la retestare, dar cu înregistrarea unor schimbări de îmbunătățire. Inițial, la testare majoritatea copiilor, întâmpinând probleme de relaționare cu adulții și semenii, se retrăgeau, se dădeau la o parte sau reacționau defensive, ceea ce determina reacția de neglijare, evitare a acestor copii de către semenii. În cadrul sedințelor din program copiii au exersat comunicarea asertivă, identificarea soluțiilor (mijloacelor) optime pentru a continua activitatea și oferirea sprijinului emoțional, instrumental, informațional în loc să se izoleze sau să abandoneze activitățile realizate. Însă aceste comportamente prosoziale necesitau stimulare, încurajare și întărire comportamentală ulterioară de către adulți și semenii. În cadrul activităților din program copiii din grupul experimental au avut posibilitatea să comunice și să relaționeze eficient cu semenii, utilizând competențe sociale, precum: înțelegerea punctului de vedere al semenilor; cooperarea și utilizarea pașilor de lucru pentru rezolvarea creativă a problemelor. La retestare, conform răspunsurilor din test, frecvența acestor patternuri comportamentale nu s-a schimbat total, acestea fiind doar substituite cu reacții mai lejere, cum ar fi: în loc să apeleze la forța fizică, copiii se supărau și abandonau activitățile de învățare și joc, însă ar fi fost funcțional să depășească emoțiile negative și să continue activitățile propuse. Indicii statistici obținuți la compararea rezultatelor testării cu rezultatele retestării la această scală atestă o tendință po-

zitivă, iar rezultatele nu sunt statistic semnificative: $t=-1,936$; $p\leq 0,05$.

Scala comportament social adecvat. La testare copiii din grupul experimental se încadrează în norma standard de 20-30% cu un procentaj de 33,3%. La retestare copiii nu s-au încadrat în norma-standard, ci au depășit-o. Putem argumenta rezultatele în modul următor: la începutul etapei primare de învățământ copiii fac cunoștință cu învățătorul, colegii, sala de clasă și regulamentul școlii, regulile de conduită (poziția în bancă, atenția la ore, oferirea răspunsurilor la ore). După ce cunosc mediul și regulamentul școlar, copiii din grupul experimental apelează la conduite evazive pentru a scăpa de responsabilitatea modului în care se comportă. În cadrul programului acești copii au exersat conduite prosoziale, remediarea situațiilor tensionate, înțelegerea punctului de vedere al semenilor. Însă aceste conduite pozitive trebuie menținute în timp de metode educative și programe de socializare asertivă. Influențele pozitive ale programului, diferențele statistice rezultate la compararea rezultatelor testării cu rezultatele retestării sunt: $t=-14,03$; $p=0,00$.

Generalizând cele expuse, putem conchide că aplicarea programului de intervenție psihologică, orientat spre eficientizarea comunicării interpersonale la copiii de vârstă școlară mică, generează o dinamică pozitivă a competențelor de comunicare, a nivelului autocunoașterii și a relațiilor interpersonale. Astfel, a fost stabilită o creștere semnificativă a valorii indicatorilor la toate caracteristicile comunicării verbale. Comunicarea interpersonală a generat la copii dezvoltarea nivelului de autocunoaștere și autoapreciere. Prin intermediul programului de intervenție psihologică s-a contribuit la îmbunătățirea relațiilor cu semenii și la ameliorarea relațiilor interpersonale în general. Schimbările semnificative din cadrul experimentului formativ atestă veridicitatea obiectivelor înaintate, conform cărora dezvoltarea competențelor de comunicare eficientă cu semenii și adulții contribuie la formarea competențelor de relaționare interpersonală, bazate pe analiza conduitelor proprii și ale semenilor, ceea ce ameliorază relațiile interpersonale ale copiilor de vârstă școlară mică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. ABRIC, Jean-Claude. *Psihologia comunicării: teorii și metode*. Iași: „Polirom”, 2002. 208 p. ISBN 973-683-953-2.
2. BĂLAN, Bogdan et al. *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice: Curs elaborat în tehnologia învățământului deschis la distanță*. Iași: „Polirom”, 2003. 320 p. ISBN 973-683-213-9.

3. BOLBOCEANU, Aglaida. *Impactul comunicării cu adultul asupra dezvoltării intelectuale în diferite perioade ale ontogenezei*. Teză de doctor hab. în psihologie. Chișinău, 2005. 286 p.
4. COOPER, Alistair; REDFERN, Sheila. *Ghid pentru înțelegerea minții copilului: Metoda parentajului reflexiv*. București: „Trei”, 2018. 336 p. ISBN 978-606-40-0326-3.
5. CREȚU, Tinca. *Psihologia vârstelor*. Iași: „Polirom”, 2009. 389 p. ISBN 978-973-46-1358-8.
6. Curriculum național: Învățământul primar/ Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova; grupul de lucru: M.Marin [et. al.]; coord.: A.Cutasevici [et.al.]. Chișinău: „Lyceum”, 2018. 212 p. ISBN 978-9975-3258-0-6.
7. CUZNEȚOV, Larisa. *Familia ca proiect existențial*. Management familial. Chișinău: Tipografia „Primex-Com”, 2018, 323 p. ISBN. 978-9975-3232-7-7
8. DE PERETTI, Andre; LEGRAND, Jean-Andre; BONIFACE, Jean. *Tehnici de comunicare*. Iași: „Polirom”, 2001. 392 p. ISBN 973-683-505-7.
9. KLEIN, Melanie. *Opere complete: Psihanaliza copiilor*. București: „Trei”, 2010. 458 p. ISBN 978-973-707-088-3.
10. PLATON, Carolina. *Psihodiagnostic clinic*. Chișinău: CEP USM, 2012. 219 p. ISBN 978-9975-71-283-5.
11. RACU, Igor; RACU, Iulia. *Psihologia dezvoltării. Manual (pentru uzul studenților)*. Chișinău: UPSC, 2007. 257 p. ISBN 978-9975-921-26-8.
12. ВЫГОТСКИЙ, Л.С. *Педагогическая психология*. Под ред. Давыдова В.В. Москва: „Педагогика”, 1991. 480 с. ISBN 5-7155-0358-2.
13. ЛИСИНА, М.И. *Формирование личности ребенка в общении*. СПб.: Питер, 2009. 318 с.
14. ТОЛСТАЯ, С.В. *Метафорические ассоциативные карты в семейном консультировании*. Москва: из-во „Вариант”, 2018. 260 с. ISBN978-5-9500877-7-6.